

linjer. Man har också i alltför hög grad fäst uppmärksamhet vid frågan om Jartsevs person. Kallenaudio konstaterar också, att "slutresultatet skulle knappast ha blivit ett annat, även om förslagen skulle ha framförts av någon annan än Jartsev". Frågan gällde en vittbärande princip: hörde Finland till ett säkerhetspolitiskt system med centrum i Moskva eller i Stockholm. Svaret torde ha varit givet för envar.

Kallenaudio lyfter på ett intressant och nytt sätt – visserligen på basen av Walthers – fram frågan om NF:s roll och betydelse under vinterkriget. Kriget har ju i allmänhet betraktats som världsorganisationens definitiva skeppsbrott. Så var inte fallet, utan biståndsåtgärderna under vinterkriget utgjorde den största operationen av detta slag i hela NF:s historia. Beträffande händelserna efter andra världskriget må konstateras att redan Kallenaudio på ett mycket synligt sätt lyfter fram general Erik Heinrichs insats i det skede då Vsb-pakten utformades. Det är också uppenbart att denne militärs och diplomats betydelse i framtiden kommer att värderas högre i Finlands efterkrigstida historia.

Några fel sticker också i ögonen: den svenska utrikesministern år 1923 hette *Carl* inte Karl Hederstierna, generallöjtnant Östermans förnamn var inte Harald (som Öhquists) utan *Hugo*, försvarsminister Niukkanen kunde knappast i vinterkrigets slutskede hoppas på en gräns som löpte söder om Viborg och *Onega*.

Allt som allt är Jorma Kallenaudios bok omsorgsfull och flytande historieskrivning. Den hade kunnat läggas upp på ett annat sätt, men hans lösning försvarar väl sin plats. Man hoppas att tidsgränsen kunde flyttas fram t.ex. till slutet av Kekkonens tid ifall en ny upplaga blir aktuell. Det djärva försöket har resulterat i en mycket högklassig bok.

Martti Turtola

Biografi över Heinrichs

Martti Turtola: *Erik Heinrichs. Mannerheimin ja Paasikiven kenraali*. [Erik Heinrichs. Mannerheims och Paasikivis general]. Otava. 324 s. Keuru 1989.

Generalen av infanteriet Erik Heinrichs (1890–1965) är till den grad omskriven och för den historiskt intresserade välbekant att den på hösten 1988 utkomna biografien nästan kom som en överraskning.

Det är naturligtvis självklart att Heinrichs på grund av sin insats och ställning förtjänar den hedersbevisning en välskriven biografi innebär. Men då denna lojala tjänare av rikets högsta militära och politiska ledning inte varit känd för personliga utspel eller oppositionell linjedragning inställer sig frågan, om denna biografi över märkesmannen utöver levnadsteckningen fogar nya kunskaper till de genomforskade skeden i Finlands historia då Heinrichs gjorde sin insats. Martti Turtolas arbete ger visserligen inte anledning till några grundläggande omvärderingar av vår närhistoria, men det är istället många nyanseringar, tillägg och tillrätalägganden som nu fogas till den allmänna bilden.

Turtolas arbete är traditionellt upplagt. Händelserna följer på varandra utan överdrivna ambitiösa problematiseringar eller krångliga djuplodningar och analyser. Det är fråga om en kritisk biografi skriven i vänlig ton. Det förefaller som om Turtola i sitt sätt att nalkas Heinrichs tagit intryck av Heinrichs själv i hans förhållande till Mannerheim. Respekt, takt och sympati har inte grumlat det kritiska omdömet. Turtolas arbete bekräftar tesen att författaren till en biografi helst borde ha en positiv inställning till studieobjektet. Att mentalt nalkas en person som ligger avlägset i förhållande till egna värderingar är vida svårare än att övervinna okritiskhet utifrån positiva premisser.

Det var från början inte mycket som tydde på att Erik Heinrichs levnadsbana skulle bli allför ovanlig. Efter en medelmåttig skolframgång och en klen insats vid universitetet föreföll Heinrichs predestinerad till en framtid som journalist och tidningsman. Mot bakgrunden av vad vi vet om hans kvaliteter även på detta område kan man utgå ifrån att den finlandssvenska presshistorien genom ödets nycker berövades en framträdande gestalt. Det var världskriget och jägarrörelsen som även för Erik Heinrichs blev den stora vändpunkten. Den förfinade, älskvärda estetikern som skydde våld skulle sälla sig till tysklandfararna. Att Heinrichs med dessa civila kvalifikationer med tiden skulle bli frontbefälhavare, Mannerheims närmaste man och slutligen kommandör för försvarsmakten berodde inte på någon personlighetsförändring utan på att han var i besittning av en till en början mindre uppmärksammas kvalitet, den auktoritativa framtoningen, ledarförmågan. I själva verket hade även Mannerheim lyckats slå sig fram med tillhjälp av en optimal kombination av ledarförmåga och "civila" kvalifikationer. Utan att ägna Heinrichs otvivelaktigt dramatiska byte av levnadsbana alltför stort utrymme har Turtola på ett trovärdigt sätt lyckats förklara hur estetikern blev militär.

Heinrichs militära karriär under åren efter frihetskriget kännetecknades av täta skiften ofta med stationeringar och uppgifter av kort varaktighet. Turtola har härvid särskilt stannat upp inför sådana ske-

den som förklarar Heinrichs förmåga att fatta utrikespolitik och samhällsutveckling. Det stod redan tidigare klart att han var emottaglig för argumentation och att han även själv var kapabel att utveckla resonemang och se händelserna i större perspektiv. Den första belysande episoden av betydelse var att Heinrichs i motsats till sina hetlevrade jägarkolleger förstod Mannerheims resonemang i samband med den s.k. jägarkonflikten 1918.

Till biografins många förtjänster hör att Turtola ger sig in på dialog med tidigare forskning och att han inte avhåller sig från tillrättaligganden och upprättelser där han finner det motiverat. Sålunda får Mannerheim-motspelaren Finlands första "krigsminister" Wilhelm Thesleff upprättelse efter de vanärande motiv som tillskrivits hans agerande 1918. Någon ärelös opportunist var Thesleff inte.

När det gäller officerskonflikten polemiserar Turtola mot jägarforskaren Matti Lauermas uppfattning att massuppsägelsena år 1924 var att uppfatta som en enskild företeelse. Turtola hävdar att frågan i själva verket gällde vem – officerarna från den tidigare ryska militären eller jägarna – som skulle svara för försvarsmaktens utbyggnad. Turtola anför att olika varianter av denna generationskonflikt gjorde sig gällande även på andra håll inom förvaltningen, bl.a. utrikesadministrationen. Typiskt för Heinrichs var att han red ut även denna skism med iakttagande av lojalitet gentemot överheten men med bibehållet förtroende bland de oppositionella jägarna.

Lojaliteten var Heinrichs adelsmärke. Heinrichs trohet var inte någon "meine Ehre heisst Treu" -lojalitet, ej heller rörde det sig om oföräglig medgörlighet eller hållningslöshet utan det var fråga om styrka och karaktär. Heinrichs lojalitet gentemot rikets fördel varade livet ut och det var typiskt att Heinrichs i sin kända Mannerheim-biografi höll inne med sin kritik av marskalken. Motivet var att Finlands folk så nära inpå "farans år" inte var moget för några omprövningar av denna natur. Även om Heinrichs i helhetens intresse höll inne med sin kritik hade han ändå satt den till pappers. Det var bl.a. Högkvarterets organisation och Mannerheims sätt att leda som föranledde kritiska omdömen. Dels var kritiken inspirerad av att Heinrichs själv, generalstabschefen, fick finna sig i att vara åsidosatt från de uppgifter som normalt tillfaller en generalstabschef, framförallt uppläggningsen av de militära operationerna. Men Mannerheims i och för sig riktiga tanke att inte vara "en mans fånge" ledde till "en organisation som saknade organisation". Denna styrdes av överbefälhavarens ofta oberäkneliga kontakter till befäl på olika nivåer med förbigående av hierarkin. Huruvida bristerna i systemet var avgörande för överraskningsmomentet vid det ryska angreppet i juni 1944 kan väl knappast ledas i bevis. Men någon analytiskt och metodiskt arbetande enhet förefaller högkvarteret i St:Michel inte att ha varit.

I omslagstexten till boken påstås att Heinrichs rekommenderat antagande av det ryska kravet på kapitulation framom accepterandet av Ribbentrops krav. Turtola har påträffat promemorior där Heinrichs diskuterar olika alternativ och det är entydigt att han i likhet med många andra motsatte sig den bindning vid Tyskland vilken Ryti som ensam garant för Finland iklädde sig. Men att Heinrichs godtagit Sovjets krav på kapitulation framgår enligt min mening inte entydigt ur de av Turtola redovisade dokumenten. Ett förkastande av Tysklands krav hade onekligen inneburit en ytterligare risk i ett trängt läge och det är tänkbart att en kapitulation eller militär kollaps åtminstone i juni 1944 uppfattades som en kanske snabb påföljd av utebliven tysk hjälp. Intrycket av Heinrichs inställning under dessa ödesmättade dagar blir ändå ett "varken eller" då kapitulationen och Ribbentrop-avtalet inte ställdes mot varandra som entydiga alternativ. Det förfaller som om Turtola ifråga om Heinrichs resonemang pressat sina källor på alltför mycket. När Turtola i själva texten betonar att Heinrichs representerade "en något annan linje" än Mannerheim harmonierar detta försiktiga konstaterande bättre med dokumentation.

Heinrichs tid som kommandör för försvarsmakten kom att vara endast första halvåret 1945. Det var de ömtåliga relationerna till kontrollkommissionen och framförallt vapensmusselaffären som föranledde hans avgång då han på formella grunder ansågs ansvarig för sina underlydandes förehavanden. Efter inträdet i det civila vid endast 55 års ålder skulle Heinrichs kunskaper och omdöme utnyttjas av framförallt president Paasikivi. Båda utgick ifrån att Sovjets intresse gentemot Finland var av strategisk art. Som ett resultat av Stig Jägerskjölds Mannerheim-forskning har vi tidigare erhållit kännedom om Mannerheims första skisser vid uppdragande av konturerna för Vänskaps- och biståndspakten. Den 23 år yngre Heinrichs hade samma vyer, men därtill även kraft att bidra till att VSB-pakten erhöi en utformning som även ur finländsk synpunkt var acceptabel. Sålunda kom Heinrichs att som militär sakkunnig att ingå i den delegation som i mars/april förhandlade om avtalet i Moskva. Det är sympatiskt att Turtola i detta sammanhang även ger erkännande åt Mauno Pekkala som för det mesta gällt för att vara både nedgången och hållningslös.

Turtolas arbete är i själva verket i mycket en upprättelsernas bok där orättmätigt bedömda alltifrån Wilhelm Thesleff och Hugo Österman till Mauno Pekkala görs rättvisa. I sin kritik är Turtola nyanse-rad. Det är endast Paavo Talvelas arrogans och självgodhet som påtalas med en viss skärpa.

Men framförallt utgör biografien ett monument över Erik Heinrichs som hittills fått finna sig i att betraktas som ett bihang till Man-

nerheim utan någon påtagligt självständig roll., För en bredare publik har Ilmari Turjas förklenande omdömen från teaterstycket "Päämajassa" påverkat bedömningen. Även om Olavi Paavolainens *Finlandia i moll* i sin kritik av Heinrichs sköt in sig på oväsentligheter kom detta omdöme i all sin ytlighet att prägla mångens uppfattning.

Problematiken med beställningsarbeten är att hävda forskaretiken gentemot överdrivna uttryck av i och för sig begripliga förväntningar och önskemål från uppdragsgivarnas sida. Det positiva och konstruktiva i Heinrichs väsen och gärning gav säkert en god utgångspunkt för samförstånd på de flesta punkter. Utan kännedom om uppdragsgivarnas sinnestämning är det därför rimligt att gissa sig till att Turtola lyckats lösa även den delikata delen av sitt uppdrag på ett tillfredsställande sätt.

Magnus Lemberg

Oönskade flyttare

Auvo Kostiainen, *Loikkaarit. Suuren lamakauden laitton siirtolaisuus Neuvostoliittoon* [Överlöparna. Den olagliga emigrationen till Sovjetunionen under den stora depressionen]. Otava. 284 s. Ill. Helsinki 1988.

De ryska emigranterna efter revolutionen har varit föremål för en del forskning, medan man ägnat mindre uppmärksamhet åt migrationen i motsatt riktning, fränsett de politiska flyktingar och exilkommunister som var tvungna att vistas en längre eller kortare tid i Moskva under mellankrigstiden. En del specialundersökningar har ägnats den sovjetiska värvningen av utländska specialister och organiserad invandring av särskilda grupper såsom de amerikafinländare som utvandrade till Sovjetkarelen.¹

Doc. Auvo Kostiaimens undersökning rörande de s.k. överlöparna är sålunda en pionjärundersökning av den olagliga invandring-

¹ Beträffande de senare, se Reino Kero, *Neuvosto-Karjalaa rakentamassa. Pohjois-Amerikan suomalaiset tekniikan tuojina 1930-luvun Neuvosto-Karjalassa*, *Historiallisia Tutkimuksia* 122, Helsinki 1983, rec. i *HTF* 1983, s. 435-439.